

HÁTTÉRGYÁR FÜZETEK

KISLEXIKON

KIJÁRATOK

Más országok mintái a rendszerváltás utáni napokra

SPANYOLORSZÁG · CSEHSZLOVÁKIA · SZLOVÁKIA · LENGYELORSZÁG · CHILE

2026. JÚLIUS · HÁTTÉRGYÁR ELEMZÉSI RÉSZLEG

TARTALOM

1. Bevezetés — miért kellenek nekünk mások kijáratai?	3
2. Négy — öt — kijárat a huszadik-huszonegyedik századból	6
2.1. Spanyolország: a paktum mint kijárat (1975–1982)	6
2.2. Csehszlovákia 1989: a gyors elitcsere és ára	8
2.3. Szlovákia: Mečiar bukása, és ami utána maradt	10
2.4. Lengyelország: a PiS bukása és a kohabitáció csapdája	13
2.5. Chile: a tábornok árnyéka a demokráciában	16
3. A magyar eset: mennyiben más a NER öröksége?	19
4. A Tisza-kormányzás — melyik mintát fogja követni?	23
5. Összefoglalás — nincs tiszta kijárat	29

1. FEJEZET

Bevezetés — miért kellenek nekünk mások kijáratai?

2026 nyarán Magyarország olyan helyzetben van, amelyben az elmúlt tizenhat év kormányzati gyakorlata és az új, Tisza Párt vezette kormány mozgástere folyamatosan ütközik egymással. Magyar Péter kormánya hetek óta azzal szembesül, hogy a jogállami intézményrendszer, a médiapiac, a gazdasági érdekhálózatok és a köztársasági elnöki hivatal mind olyan szereplők és struktúrák kezében vannak, amelyeket az előző kormányzat tizenöt éve épített ki, és amelyek jogilag, politikailag vagy egyszerűen pusztán tehetetlenségi erejükénél fogva tovább élnek. Ez nem egyedi magyar jelenség. A politikatudomány már régóta ismeri azt a problémát, amit angolul „authoritarian legacies”-nek, magyarul leginkább tekintélyelvű örökségnek nevezhetünk: azt a kérdést, hogy egy hosszú ideig egyetlen politikai erő által uralt ország miként tud — vagy nem tud — kilépni ebből az állapotból anélkül, hogy vagy az intézményi kontinuitás nevében megőrizné a régi rendszer legkárosabb elemeit, vagy a radikális szakítás nevében destabilizálná saját magát.

Ez a Füzet nem a magyar helyzetet írja le elsősorban — azt a korábbi számokban részletesen tettük már meg, az EU-pénzek befagyasztásától a Velencei Bizottsághoz forduló elnöki procedúrán át az NKA-botrányig. Ehelyett most azt a kérdést járjuk körül, hogy más országok, amelyek hasonló helyzetben voltak — egy hosszan uralkodó, az állami intézményeket saját

képükre formáló politikai erő bukása után —, milyen utat választottak, és mi lett ennek az ára. Négy, majd egy ötödik esetet vizsgálunk meg részletesen: Spanyolországot a Franco-diktatúra után, Csehszlovákiát az 1989-es bársonyos forradalom után, Szlovákiát a Mečiar-korszak után, Lengyelországot a Jog és Igazságosság (PiS) 2023-as választási vereségét követően, és kitekintésként Chilét, Augusto Pinochet 1988–1990 közötti bukása után. Ezek az esetek nem azért kerültek a Füzetbe, mert tökéletes analógiák volnának — nincs két egyforma tekintélyelvű rendszer, és nincs két egyforma kilépési út —, hanem azért, mert mindegyikük egy-egy tipikus dilemmát mutat be, amellyel a mai magyar politika is szembesül, vagy hamarosan szembesülni fog.

A cím — Kijáratok — szándékosan többes számú, és szándékosan nem azt sugallja, hogy létezne egyetlen helyes recept. A politikatudományi szakirodalom az elmúlt harminc-negyven évben számtalan tipológiát dolgozott ki a rendszerváltások osztályozására: paktált átmenet versus összeomlás, „pacted transition” versus „rupture”, reform felülről versus forradalom alulról. A valóságban azonban minden eset kevert: a spanyol átmenetben is voltak utcai tüntetések és puccskísérlet, a csehszlovák bársonyos forradalomban is voltak tárgyalások a régi elittel, a lengyel 2023-as választás sem hozott tiszta lapot, hanem egy máig tartó intézményi patthelyzetet. Ez a Füzet éppen ezt a kevertséget igyekszik bemutatni — azt, hogy a kijárat sosem egyetlen pillanat, hanem egy évekig, néha évtizedekig elhúzódó folyamat, amelynek végén a régi rendszer öröksége ritkán tűnik el teljesen, inkább átalakul, viasszaszorul, vagy — mint Szlovákia esetében — egy idő után visszatér.

MÓDSZERTANI MEGJEGYZÉS

Az egyes ország esetek nem azonos súlyú, azonos hosszúságú politikatörténeti tanulmányok, hanem tudatosan kiválasztott metszetek: mindegyik esetről azt a mozzanatot emeljük ki, amely a leginkább releváns a jelenlegi magyar helyzet szempontjából — legyen az az igazságszolgáltatás depolitizálása, a médiainstítútmények tulajdonváltása, a gazdasági elit és a régi hatalom összefonódása, vagy a köztársasági elnöki hivatal mint fékező erő.

2. FEJEZET

Négy — öt — kijárat a huszadik-huszonegyedik századból

Ez a fejezet a Füzet gerince. Öt ország öt különböző kijáratát mutatjuk be, nem kronológiai, hanem tipológiai sorrendben: a lassú, tárgyalásos paktumtól (Spanyolország) a gyors, szinte forradalmi elitcserén (Csehszlovákia) át a kudarcba fulladó, majd évtizedekkel később megismétlődő átmenetig (Szlovákia), a máig lezáratlan, kohabitációba torkolló félsikerig (Lengyelország), és végül az intézményileg bebiztosított, hosszan elhúzódó árnyék-hatalomig (Chile).

2.1. Spanyolország: a paktum mint kijárat (1975–1982)

Francisco Franco 1975. november 20-án halt meg, harminchat évnyi diktatúra után, amely a spanyol polgárháborút (1936–1939) követően épült ki, és amely — a legtöbb európai tekintélyelvű rendszerrel ellentétben — nem háborús vereséggel, hanem a diktátor természetes halálával ért véget. Ez alapvetően meghatározta az átmenet jellegét: nem volt megszálló hatalom, nem volt katonai vereség, nincs Nürnberg-analógia, amely kikényszerítette volna a radikális szakítást. Franco utódjaként előre kijelölt királya, Juan Carlos I, aki a diktátor szándéka szerint a rendszer folytonosságát lett volna hivatott biztosítani, ehelyett — meglepő módon a hozzá fűzött várakozásokhoz képest — az átmenet motorjává vált.

A döntő lépés Adolfo Suárez kinevezése volt miniszterelnökké 1976 júliusában. Suárez maga is a frankista államapparátusból érkezett — a Mozgalom Nemzeti Titkára, vagyis az egypárti állampárt egyik vezető tisztségviselője volt korábban —, ez a részlet azonban kulcsfontosságú: az átmenetet nem kívülről, az ellenzék felől, hanem belülről, a rendszer saját apparátusából szervezték meg. Suárez kormánya 1976 novemberében fogadtatta el a Politikai Reform Törvényt (Ley para la Reforma Política) a frankista Cortesszel — vagyis magával azzal a testülettel, amelynek meg kellett volna akadályoznia saját felszámolását —, majd 1976 decemberében népszavazáson erősítették meg, 94 százalékos igen szavazattal. A törvény kimondta az általános választójogot és a kétkamarás parlament felállítását, gyakorlatilag önfelszámolásra kötelezve a diktatúra intézményeit.

1977 áprilisában legalizálták a Spanyol Kommunista Pártot is — ez volt az egyik legkockázatosabb lépés, mivel a hadsereg vezető köreiben ez váltotta ki a legnagyobb ellenállást. 1977 júniusában tartották meg az első szabad választásokat negyvenegy év után. Ugyanebben az évben, október 25-én írták alá a Moncloa-paktumokat (Pactos de la Moncloa), amelyek nem alkotmányos, hanem gazdaságpolitikai és társadalmi megállapodások voltak a kormány, a munkaadói szervezetek és a szakszervezetek — köztük a korábban illegális kommunista és szocialista kötődésű szakszervezetek — között, és amelyek célja az volt, hogy az évi közel 30 százalékos inflációval küzdő gazdaságot stabilizálják, miközben politikai konszenzust teremtenek a rendszerváltás gazdasági terheinek elosztásáról. 1978. december 6-án népszavazáson fogadták el az új alkotmányt, amely mindmáig hatályban van.

A spanyol modell lényege nem a gyorsaság volt, hanem a tárgyalásos, apránkénti, a régi elit egy részét bevonó, ám a végpontját tekintve mégis radikális szakítás.

Az átmenet nem volt zökkenőmentes. 1981. február 23-án Antonio Tejero alezredes vezetésével a Guardia Civil egy csoportja megszállta a parlamentet, túszul ejtve a képviselőket — ez volt a híres 23-F puccskísérlet, amelyet végül Juan Carlos király tévébeszéde hiúsított meg, amelyben egyértelműen az alkotmányos rend mellett foglalt állást. Ez a mozzanat azért fontos a magyar szempontból is releváns tanulságok között, mert megmutatja: egy formálisan gyenge jogkörű államfői pozíció is dönthet a kritikus pillanatban, ha az intézmény presztízse és a benne ülő személy politikai súlya összeadódik. 1982-ben a Felipe González vezette Spanyol Szocialista Munkáspárt (PSOE) fölényes győzelmet aratott a választásokon, ezzel lezárva az átmenet első, legkritikusabb szakaszát — hat évvel Franco halála után.

AMI A MAGYAR HELYZET SZEMPONTJÁBÓL RELEVÁNS

A spanyol átmenet legfontosabb tanulsága, hogy a régi rendszer apparátusából érkező szereplők (mint Suárez) is végrehajthatnak radikális intézményi szakítást, ha a folyamatot fokozatosan, tárgyalásos alapon, a régi elit egy részének bevonásával, de egyértelmű végponttal (új alkotmány) vezetik. A folyamat ugyanakkor hat évig tartott, és közben komoly biztonsági kockázatokkal (23-F) járt.

2.2. Csehszlovákia 1989: a gyors elitcsere és ára

Ha a spanyol út a lassú, tárgyalásos paktum modellje, akkor a csehszlovák bársonyos forradalom (sametová revoluce) az ellenkező véglet: a gyors,

tömegmozgalmi eredetű, ám végül szintén tárgyalásos elítélésé. 1989. november 17-én egy engedélyezett, hivatalos megemlékezésen — a nácik által 1939-ben meggyilkolt Jan Opletal diák emlékére — a prágai rendőrség brutálisan lépett fel a diáktüntetőkkal szemben a Nemzeti (Národní) utcában. Ez a rendőri erőszak lett a szikra: néhány napon belül több százezres tüntetések söpörtek végig Prágán és a többi cseh és szlovák nagyvárosban.

November 19-én megalakult az Občanské fórum (Polgári Fórum) Prágában, Václav Havel vezetésével, míg Pozsonyban a Verejnost' proti násiliu (Nyilvánosság az Erőszak Ellen, VPN) szerveződött. December 10-én Gustáv Husák államfő — aki 1969 óta vezette az országot a szovjet megszállást követő „normalizáció” korszakában — kinevezte az első, több mint negyven év óta nem kommunista többségű kormányt, majd lemondott. December 29-én a még kommunista többségű parlament egyhangúlag Václav Havelt választotta köztársasági elnökké — ugyanazt az embert, akit néhány hónappal korábban még politikai fogolyként tartottak börtönben.

A csehszlovák átmenet sebessége lenyűgöző: a rendőri brutalitástól az új, nem kommunista elnök beiktatásáig mindössze negyvenkét nap telt el. Az első teljesen szabad választásokat 1990 júniusában tartották, ahol az Občanské fórum és a VPN elsőprő győzelmet aratott. A gyorsaság azonban nem jelentett egyben teljes tisztázást is: a kommunista pártállam biztonsági apparátusának, a hírhedt StB-nek (Státní bezpečnost) a lusztrációja, vagyis az egykori ügynökök és besúgók közéleti pozícióktól való eltávolítása hosszú és politikailag máig vitatott folyamat maradt, amelyet 1991-ben fogadott el a szövetségi parlament lusztrációs törvény formájában, de amelynek végrehajtása egyenetlen és sok kritikát kapott mozzanat volt.

Gyorstények — Csehszlovákia, 1989–1993

- 1989. nov. 17. — rendőri erőszak a Nemzeti utcában, a forradalom kezdete
- 1989. nov. 19. — Občanské fórum megalakulása
- 1989. dec. 29. — Václav Havel köztársasági elnökké választása
- 1990. jún. — első szabad választások
- 1993. jan. 1. — a „bársonyos válás”: Csehszlovákia két államra bomlik

Ami a szétválás felé mutató fejlődést illeti: a gyors politikai szakítás nem oldotta meg a cseh és szlovák nemzeti kérdést, amely a kilencvenes évek elejére felerősödött, és amely végül 1993. január 1-jén Csehszlovákia békés kettéválásához vezetett — ez utóbbi maga is figyelemre méltó, hiszen népszavazás nélkül, két politikus (Václav Klaus és Vladimír Mečiar) tárgyalásai nyomán történt. A csehszlovák eset azt mutatja, hogy a gyors, tömegmozgalmi eredetű elitcsere önmagában nem old meg minden intézményi vagy nemzeti feszültséget — sőt, a gyorsaság ára lehet, hogy egyes strukturális kérdéseket (mint a szövetségi állam jövője, vagy a biztonsági apparátus felelősségre vonása) elhalaszt vagy felszínesen kezel.

2.3. Szlovákia: Mečiar bukása, és ami utána maradt

Szlovákia esete a legfontosabb a Füzet szempontjából, mert ez az az eset, amely a leginkább hasonlít arra, amivel Magyarország szembesülhet: egy hosszan (bár nem folyamatosan) kormányzó, az állami intézményeket, a titkosszolgálatot és a privatizációt saját politikai és gazdasági érdekei szerint felhasználó vezető bukására, majd ennek részleges, később visszafordítható jellegére. Vladimír Mečiar háromszor volt szlovák miniszterelnök: 1990–

1991, 1992–1994, majd 1994–1998 között. Harmadik kormányzása idején vált nyilvánvalóvá az, amit a szlovák és nemzetközi sajtó „mečiarizmusnak” kezdett nevezni: az ellenzéki médiumok elleni fellépés, az állami vállalatok privatizációjának a kormányhoz köthető oligarchák javára történő irányítása, a titkosszolgálat (SIS) politikai eszközként való használata — beleértve az akkori köztársasági elnök fiának, ifjabb Michal Kováčnak 1995-ös elrablását, amelyet a nyomozás a SIS-hez kötött —, valamint az önkényes amnesztiák sorozata, amelyekkel Mečiar saját magát és szövetségeseit mentesítette a felelősségre vonás alól.

Szlovákia emiatt az 1990-es évek végére kimaradt az első körös NATO- és EU-bővítési tárgyalásokból: az Európai Bizottság 1997-es országjelentése kifejezetten a demokratikus deficitre hivatkozva sorolta Szlovákiát a felkészületlen tagjelöltek közé, míg a szomszédos Magyarország, Csehország és Lengyelország már a csatlakozási tárgyalások előszobájában volt. Az ország gazdasági mutatói is romlottak: a munkanélküliség közel 14 százalékra emelkedett, a külföldi működőtőke-befektetések a régiós átlag alatt maradtak, az államháztartási hiány elszabadult.

A fordulat az 1998. szeptember 25–26-i választásokon következett be, rekordmagas, 84,24 százalékos részvétel mellett. Mečiar pártja, a HZDS a legtöbb szavazatot szerezte (27 százalék), de kormányt nem tudott alakítani, mert az ellenzéki pártok — köztük a magyar kisebbség pártjai, amelyek ekkor egyesültek Magyar Koalíció Párt (MKP) néven — előre összefogtak egy ernyőpárt, a Mikuláš Dzurinda vezette Szlovák Demokratikus Koalíció (SDK) létrehozásával, éppen azért, hogy kicselezzék Mečiarnek azt a választási törvénymódosítását, amellyel megpróbálta megnehezíteni a

koalíciós indulást. A négypárti kormánykoalíció (SDK, SDL, SOP, MKP) élére Dzurinda állt, a kormányban magyar miniszterelnök-helyettes (Csáky Pál) és két magyar tárcavezető is helyet kapott.

A mečiarizmus 1998-as bukása óriási felszabadulást jelentett, de a vagyoni átrendeződés alapjaihoz — vagyis ahhoz, hogy ki birtokolja a privatizált állami vagyont — a Dzurinda-kormányok sem tudtak vagy akartak érdemben hozzányúlni.

Dzurinda kormánya megpróbálta eltörölni Mečiar önamnesztiáit, ez azonban csak részben sikerült: a titkosszolgálat egykori vezetője, Ivan Lexa ellen vádat emeltek a Kováč-fiú elrablása ügyében, de az Alkotmánybíróság elutasította az amnesztiák teljes hatályon kívül helyezését. Szlovákia 2004-ben csatlakozott az Európai Unióhoz és a NATO-hoz — hat évvel Mečiar bukása után, és két teljes ciklussal Magyarország, Csehország és Lengyelország mögött. Mečiar politikailag fokozatosan marginalizálódott: 1999-ben és 2004-ben is elveszítette az elnökválasztást, pártja 2010-re kiesett a parlamentből. Ami azonban ennél is fontosabb: 2006-ban, nyolc évvel a mečiarizmus bukása után, Robert Fico — aki korábban a posztkommunista SDL-ből vált ki — alakított kormányt, amelynek a HZDS is tagja volt, és amelynek stílusa és intézményi gyakorlata sok elemében visszaköszönt a korábbi korszakból: a médiával szembeni ellenségesség, a bírói kinevezések politizálása, a gazdasági érdekcsoportokkal való összefonódás. Fico azóta — megszakításokkal, 2018-as bukása és 2020–2023 közötti ellenzékbe szorulása után — 2023 óta ismét miniszterelnök, jelenleg is regnál.

AMI A MAGYAR HELYZET SZEMPONTJÁBÓL RELEVÁNS

A szlovák eset a legfontosabb figyelmeztetés: egy tekintélyelvű kormányzási gyakorlat politikai bukása nem jelenti automatikusan a gyakorlat és a mögötte álló érdekhálózatok eltűnését. A mečiarizmus szelleme — ahogy a szlovák publicisztika fogalmaz — túlélte Mečiar, és nyolc évvel később, demokratikus választáson, egy másik vezető (Fico) személyében visszatért a hatalomba. A „kijárat” tehát lehet ideiglenes is.

2.4. Lengyelország: a PiS bukása és a kohabitáció csapdája

A lengyel eset a legfrissebb és a legaktuálisabb is egyben, mert máig tartó, lezáratlan folyamatról van szó — és éppen ezért a legtanulságosabb a mai magyar helyzet szempontjából. A Jog és Igazságosság (Prawo i Sprawiedliwość, PiS) 2015 és 2023 között kormányzott Lengyelországban, Jarosław Kaczyński informális, de tényleges vezetése alatt. Ez alatt a nyolc év alatt a PiS-kormány mélyreható intézményi átalakításokat hajtott végre: 2015–2016-ban átalakította az Alkotmánybíróságot, politikailag lojális bírák kinevezésével; 2017-ben létrehozta a Nemzeti Igazságszolgáltatási Tanács új, parlament által (vagyis gyakorlatilag a kormánypárt által) választott összetételét; átszervezte a közmédiát kormánypárti irányítás alá; és az állami vállalatok vezetői posztjainak jelentős részét pártkatonákkal töltötte fel. Az Európai Bizottság 2017-ben indította el a Lengyelországgal szembeni, az Európai Unióról szóló szerződés 7. cikke szerinti eljárást a jogállamisági aggályok miatt — ez volt az első ilyen eljárás egy tagállam ellen az EU történetében.

A fordulat 2023. október 15-én következett be: a parlamenti választásokon a PiS a legtöbb szavazatot szerezte (35,4 százalék), de nem tudott többségi kormányt alakítani, mert a három ellenzéki formáció — Donald Tusk Polgári

Koalíciója (KO), a Harmadik Út (Trzecia Droga) és a Baloldal (Lewica) — együttesen többséget szerzett. December 13-án Tusk alakított kormányt. A kormányváltás lelkesedést váltott ki az EU-párti táborban, és sokan — Magyarországon is — a lengyel modellt tekintették követendő példának arra, hogyan lehet egy tekintélyelvűsödő rendszert demokratikus választáson leváltani.

A valóság azonban ennél sokkal bonyolultabb lett. A lengyel alkotmányos rendszerben az államfőnek — a magyarhoz hasonlóan — jelentős vétőjoga van a törvényalkotásban, és Andrzej Duda, a PiS által 2015-ben és 2020-ban is megválasztott köztársasági elnök, mandátumának 2025 nyaráig tartó fennmaradása alatt rendszeresen megvétózta a Tusk-kormány igazságügyi reformjait, ellehetetlenítve az Alkotmánybíróság és a bírói tanácsok PiS-korszakban kinevezett tagjainak leváltását. A helyzet 2025 júniusában tovább súlyosbodott: az elnökválasztás második fordulóján a PiS által támogatott Karol Nawrocki mindössze 1,5 százalékponttal, 50,89 százalékos eredménnyel győzte le a Tusk-koalíció jelöltjét, Rafał Trzaskowski varsói főpolgármestert. Nawrocki győzelme azt jelentette, hogy a Duda alatt kialakult kohabitációs patthelyzet — kormányzó, EU-párti parlamenti többség egy PiS-hez köthető, vétőjoggal rendelkező államfővel szemben — 2025 augusztusától, Nawrocki hivatalba lépésétől tovább folytatódik legalább 2030-ig, az elnök mandátumának végéig.

Gyorstények — Lengyelország, 2015–2025

- 2015–2023 — PiS-kormányzás, Kaczyński informális vezetésével
- 2017 — az EU 7. cikk szerinti eljárás megindítása Lengyelország ellen

- 2023. okt. 15. — parlamenti választás, PiS a legtöbb szavazattal, de ellenzéki többség
- 2023. dec. 13. — Donald Tusk kormányalakítása
- 2025. jún. 1. — Karol Nawrocki (PiS-jelölt) elnökválasztási győzelme 50,89%-kal

A választási győzelem önmagában nem elég, ha az államfői hivatal — akár formálisan korlátozott jogkörrel is — a régi rendszer kezében marad: a kohabitáció évekre befagyaszthatja az intézményi reformokat.

A lengyel eset azt mutatja meg, hogy a végrehajtó hatalom megszerzése — egy demokratikus választáson — nem jelenti automatikusan az állam feletti tényleges kontroll megszerzését, ha az alkotmányos berendezkedés más, a régi rendszerhez köthető szereplők (elnök, alkotmánybíróság, országos bírói tanács) kezében hagy vétópontokat. Tusk kormánya 2023 óta jelentős energiát fordított a közmédia — a lengyel Telewizja Polska és Polskie Radio — irányításának visszaszerzésére, ami maga is éles jogi és politikai vitákat, sőt a TVP székházának rendőri asszisztenciával történő, 2023. decemberi „elfoglalását” eredményezte, amit a PiS az újságírói szabadság elleni támadásként állított be, míg a kormány az évekig tartó propagandaapparátus felszámolásaként. Az igazságügyi reform — a PiS által kinevezett bírák helyzetének rendezése — 2026 közepéig lényegében megoldatlan maradt, részben éppen az elnöki vétó, részben az Alkotmánybíróság PiS-lojális összetétele miatt.

AMI A MAGYAR HELYZET SZEMPONTJÁBÓL RELEVÁNS

Ez a legközvetlenebb párhuzam a mai magyar helyzethez: egy választáson győztes, reformszándékú kormány szembesül azzal, hogy az államfői hivatal — amelyet 2026. május 12-től még Sulyok Tamás töltött be, aki korábban a Fidesz jelöltjeként, majd az általa vezetett rendszer által került előbb az Alkotmánybíróság élére, majd a köztársasági elnöki posztra — és a bírói-alkotmánybírósági rendszer jelentős része a korábbi kormányzáshoz köthető szereplők kezében maradt. Ahogy a következő fejezet részletezi, a Tisza-kormányzat végül nem a lengyel forгатókönyvet — vagyis a teljes ciklusra kiterjedő kohabitációt — választotta, hanem 2026 júliusában alkotmánymódosítással megszüntette Sulyok mandátumát. Ez önmagában is jelzi, hogy a magyar eset egyetlen korábbi mintára sem vezethető vissza egy az egyben.

2.5. Chile: a tábornok árnyéka a demokráciában

Az ötödik eset időben a legrégebbi, de intézményi logikájában talán a legtanulságosabb. Augusto Pinochet tábornok 1973-tól 1990-ig kormányozta Chilét, miután 1973. szeptember 11-én katonai puccsal döntötte meg Salvador Allende demokratikusan megválasztott baloldali kormányát. A diktatúra 1980-ban új alkotmányt fogadtatott el népszavazáson — a szavazás tisztaságát a mai napig vitatják —, amely előírta, hogy 1988-ban népszavazást (plebiscito) kell tartani arról, hosszabbítsák-e meg Pinochet elnöki mandátumát további nyolc évre. A rendszer magabiztos volt saját győzelmében, ehelyett azonban az ellenzéki „No” (Nem) kampány 1988. október 5-én 56 százalékos eredménnyel győzött, ami kikényszerítette a demokratikus átmenetet.

Patricio Aylwin, a Kereszténydemokrata Párt vezetője 1990 márciusában lépett hivatalba mint az átmenet első demokratikusan megválasztott elnöke. Az átmenet azonban súlyos, a diktatúra alkotmányába kódolt korlátokkal

indult: Pinochet az 1980-as alkotmány alapján 1998-ig maradt a hadsereg főparancsnoka, majd ezt követően élethosszig tartó szenátori helyet kapott — vagyis a törvényhozás tagjaként, mentelmi joggal rendelkezve folytatta politikai pályafutását egészen 2000-ig, amikor egy Spanyolországban ellene indított nemzetközi eljárás nyomán, egészségügyi okokra hivatkozva lemondott a tisztségéről. Az 1980-as alkotmány emellett kijelölt (nem választott) szenátori helyeket is biztosított a katonai vezetés és az Alkotmánybíróság számára delegált személyeknek egészen 2005-ig, amikor alkotmánymódosítással törölték ezt a rendelkezést.

Chilében a diktatúra nem egyetlen csapásra bukott meg, hanem az általa írt alkotmányos keretek között, lépésről lépésre szorult vissza — a folyamat több mint tizenöt évig tartott.

A chilei eset azt mutatja meg a legtisztábban, hogy egy tekintélyelvű rendszer milyen hatékonyan tud önmaga számára biztosítékokat (angolul „authoritarian enclaves”, tekintélyelvű enklávákat) beépíteni az általa írt vagy jóváhagyott alkotmányos rendbe — olyan biztosítékokat, amelyek a formális demokratikus átmenet után is évekig, akár évtizedekig korlátozzák az új, demokratikusan megválasztott hatalom mozgásterét. A kijelölt szenátorok, az el nem mozdítható hadseregvezetés, az amnesztia-törvények (Pinochet 1978-as önamnesztia-törvénye, amely mindmáig komoly jogi akadály a diktatúra alatt elkövetett emberi jogi jogsértések felelősségre vonásának) mind ilyen beépített biztosítékok voltak.

AMI A MAGYAR HELYZET SZEMPONTJÁBÓL RELEVÁNS

Chile a legszélsőségebb, de éppen ezért a leginkább figyelmeztető példa arra, hogy egy tizenöt évig kormányzó politikai erő milyen mélyen képes beépíteni saját túlélési garanciáit az állam intézményi szövetébe — kinevezésekkel, alkotmánymódosításokkal, hosszú mandátumokkal —, amelyek jóval túlélnek a tényleges választási vereséget, és amelyek felszámolása önmagában egy újabb, évekig tartó politikai küzdelmet igényel.

3. FEJEZET

A magyar eset: mennyiben más a NER öröksége?

A fenti öt eset egyike sem másolható rá egy az egyben a magyar helyzetre — de mindegyik megvilágít egy-egy olyan strukturális elemet, amely a Nemzeti Együttműködés Rendszerének (NER) örökségében is jelen van, míg más elemek kifejezetten magyar sajátosságok. Ez a fejezet a hasonlóságokat és a különbségeket veszi sorra, tárgyilagos, nem propagandisztikus hangnemben — sem a Fidesz tizenöt évét nem minősítve eleve elítélendőnek, sem a Tisza-kormányzat feladatát nem leegyszerűsítve.

Ami hasonlít: az intézményi bebiztosítás logikája

A NER 2010 és 2025 között kiépített intézményi architektúrája leginkább a chilei és a lengyel mintára hasonlít abban az értelemben, hogy tudatosan, jogi eszközökkel igyekezett túlélési garanciákat beépíteni a rendszerbe, függetlenül attól, hogy a Fidesz a jövőben elveszíti-e a választásokat. A 2011-es új Alaptörvény és az azt kísérő sarkalatos törvények rendszere — amelyek elfogadásához kétharmados többség szükséges, miközben a Fidesz 2010 és 2022 között folyamatosan rendelkezett ilyen többséggel — funkcionálisan hasonló szerepet töltött be, mint a chilei 1980-as alkotmány „authoritarian enclave” rendelkezései: olyan szabályokat rögzített, amelyeket egy jövőbeli, egyszerű többségű kormány nem tud egyoldalúan megváltoztatni. A Költségvetési Tanács, az Alkotmánybíróság összetétele, a médiahatóság (NMHH)

vezetőinek kilenc-, illetve tizenkét éves mandátuma, a legfőbb ügyész és az Állami Számvevőszék vezetőjének hosszú, a választási ciklusokon átnyúló megbízatása mind olyan mechanizmusok, amelyek 2026-ban, egy Fidesztől eltérő összetételű kormány idején is tovább élnek, és éveken át korlátozzák annak mozgásterét — ez a lengyel kohabitációs helyzethez, illetve a chilei kijelölt szenátorok logikájához hasonlítható leginkább.

Ami hasonlít: a médiapiac és a gazdasági érdekhálózat

A KESMA (Közép-Európai Sajtó és Média Alapítvány) 2018-as létrehozása, amely egyetlen csapásra közel ötszáz médiumot vont össze és mentesített a versenyjogi felülvizsgálat alól, funkcionálisan a lengyel közmédia PiS alatti átalakításához hasonlítható — azzal a különbséggel, hogy a magyar megoldás formálisan „magánalapítványi” útra terelte a médiakoncentrációt, ami jogilag nehezebben támadható, mint egy állami intézmény közvetlen pártirányítás alá vonása. A gazdasági érdekhálózatok — az állami megrendelésekből meggazdagodott vállalkozói kör — kiépülése és az állami vagyon átrendeződése leginkább a szlovák mečiarizmus privatizációs gyakorlatára emlékeztet, azzal a különbséggel, hogy Magyarországon ez az EU-s kohéziós források és közbeszerzések rendszerén keresztül, uniós tagállamként, uniós szabályok formális betartása (vagy megkerülése) mellett zajlott, nem pedig egy poszt-kommunista, kaotikus, uniós felügyelet nélküli privatizáció keretében, mint Szlovákiában a kilencvenes években.

Ami különbözik: az EU-tagság mint külső horgony

A négy régebbi eset egyikében sem volt olyan külső, jogilag kikényszeríthető keret, mint amilyen ma az Európai Unió tagsága Magyarország és Lengyelország számára. Franco Spanyolországa és Pinochet Chiléje az átmenet idején kívül állt minden ilyen szövetségi rendszeren; Csehszlovákia 1989-ben még a szovjet érdekszférában volt; Szlovákia a mečiarizmus idején éppen az uniós és NATO-csatlakozás elmaradásával szembesült, vagyis a külső horgony ott még csak ígéret volt, nem realitás. Magyarország és Lengyelország ezzel szemben már tagállamként küzd a jogállamisági deficittel: az EU 2020-ban elfogadott, 2021 óta alkalmazható jogállamisági kondicionalitási mechanizmusa, valamint a kohéziós és helyreállítási források folyósításához kötött mérföldkövek olyan külső kényszerítő erőt jelentenek, amilyennel a korábbi öt eset egyike sem rendelkezett a saját tekintélyelvű öröksége felszámolásakor. Ez egyszerre könnyebbség és teher: könnyebbség, mert az uniós intézmények és a Bizottság monitoring tevékenysége külső nyomást gyakorolhat a reformok betartatására — ahogy a korábbi Háttérgyár-számban bemutatott EU-s pénzek felszabadítása is mutatta —; teher, mert a kormány mozgástere részben már nem is saját politikai döntés kérdése, hanem uniós feltételrendszerhez kötött technokratikus folyamat, amely korlátozza a Tisza-kormányzat saját ütemezési szabadságát is.

Ami különbözik: nincs rendszerváltó pillanat

A legfontosabb különbség az, hogy egyik korábbi eset sem rendelkezik pontos analógiával arra, ahogyan a Fidesz-korszak véget ért: nem diktátor halála (Spanyolország), nem tömegtüntetés és rendőri erőszak nyomán

összeomló pártállam (Csehszlovákia), nem egyetlen kritikus választás (Szlovákia 1998), hanem egy hosszú, több választási cikluson át tartó ellenzéki szerveződési folyamat végén, 2026 tavaszán lezajlott választáson, amelyen a Tisza Párt viszonylag nagy fölénnyel, de nem alkotmánymódosító kétharmaddal győzött. Ez azt jelenti, hogy a Tisza-kormányzat — a lengyel Tusk-kormányhoz hasonlóan, de a spanyol vagy csehszlovák esetekkel ellentétben — nem rendelkezik azzal a legitimációs többlettel és azzal a jogi eszköztárral, amellyel egyoldalúan átírhatná az Alaptörvényt vagy a sarkalatos törvényeket. Ez alapvetően meghatározza a következő fejezet kérdésfeltevését.

Összevetés — melyik minta melyik magyar problémára rímel

- **Spanyol modell (paktum):** lassú, tárgyalásos, a régi elit egy részét bevonó út — kérdés, van-e erre politikai akarat és társadalmi türelem Magyarországon
- **Csehszlovák modell (gyors elitcsere):** a magyar választás nem hozott ilyen tömegmozgalmi, forradalmi jellegű szakítást
- **Szlovák modell (visszatérő örökség):** a legfontosabb figyelmeztetés — a bukás nem jelenti a hálózatok eltűnését
- **Lengyel modell (kohabitáció):** a legközvetlenebb strukturális párhuzam — kétharmad nélküli győzelem, ellenséges államfő és alkotmánybíróság
- **Chilei modell (beépített enklávék):** a NER jogi architektúrájának logikája leginkább ide hasonlít

4. FEJEZET

A Tisza-kormányzás — melyik mintát fogja követni?

Ez a fejezet nem tényközlés, hanem elemzés és valószínűsítés: a szerzők szakpolitikai értékelése arról, milyen dilemmákkal szembesül a Tisza-kormányzat, és milyen forgatókönyvek rajzolódhatnak ki a fenti öt eset fényében. Az itt megfogalmazott állítások nem tekinthetők tényszerű előrejelzésnek.

A lengyel forgatókönyv helyett: az elmozdítás útja

Amikor ennek a Füzetnek a korábbi változatát megírtuk, még a lengyel típusú, teljes ciklusra kiterjedő kohabitáció tűnt a legvalószínűbb forgatókönyvnek Sulyok Tamás és a Tisza-kormányzat között. A helyzet azóta érdemben megváltozott. 2026. július 13-án az Országgyűlés elfogadta az Alaptörvény tizenhetedik módosítását, amely — az indoklás szerint az államfővel szembeni „súlyos társadalmi bizalomvesztésre” hivatkozva — megszüntette Sulyok Tamás köztársasági elnöki megbízatását. Sulyok július 18-án aláírta a módosítást, vitatva annak alkotmányosságát, majd megbízatása július 20-án megszűnt. Az államfői jogköröket azóta ideiglenesen Forsthoffer Ágnes, az Országgyűlés elnöke gyakorolja, az új köztársasági elnök megválasztásáig.

Ez a lépés valójában egyik korábban bemutatott mintára sem hasonlít tisztán. Nem a lengyel út, amely kivárja a mandátum végét, és közben a vétőpontokkal él-visszaél; nem is a chilei modell, amely a régi rendszer alkotmányos biztosítékait évtizedeken át hagyja érintetlenül; inkább egy

önálló, kifejezetten magyar megoldás: az alkotmánymódosításhoz szükséges kétharmados többség — amellyel a Tisza-kormányzat láthatóan az adott kérdésben rendelkezett, akár ellenzéki szavazatok bevonásával is — felhasználása egy hivatalban lévő, a korábbi rendszerhez köthető államfő idő előtti eltávolítására. A lépés komoly kockázatokkal jár: a szlovák és lengyel esetek éppen azt mutatták, hogy az intézményi normák szelektív felrúgása — még ha az adott pillanatban legitim politikai célt szolgál is — precedenst teremthet, amelyre egy jövőbeli, a jelenlegi ellenzékhez hasonló politikai erő is hivatkozhat.

Az új államfő személye e Füzet lezárásakor, 2026 júliusának végén még nyitott kérdés. A Tisza-kormányzat először közéleti javaslatokat kért a lakosságtól, majd Magyar Péter miniszterelnök felvetette Polgár Judit sakknagymester jelölését — ez a felvetés azonban vitákat váltott ki, és a Medián felmérése szerint a Tisza támogatottsága is csökkent az ügy nyomán. Azóta más nevek is felmerültek, köztük Bárándy Péter jogászé, akit az Ügyvédkör civil szervezet ajánlott, jogállami hitelességére és szakmai tapasztalatára hivatkozva. Ez a nyitottság — vagyis hogy a kormányzó erő nem tudott azonnal konszenzusos jelöltet állítani — önmagában is jelzi, hogy az államfői pozíció feletti kontroll megszerzése korántsem egyszerű vagy magától értetődő feladat, még akkor sem, ha a jogi akadályt (a régi elnök hivatalban maradását) sikerült elhárítani.

Gyorstények — az államfői pozíció 2026 nyarán

- 2026. júl. 13. — az Alaptörvény 17. módosításának elfogadása, Sulyok Tamás mandátumának megszüntetése

- 2026. júl. 18. — Sulyok Tamás aláírja a módosítást, vitatva annak alkotmányosságát
- 2026. júl. 20. — Sulyok megbízatása megszűnik; Forsthoffer Ágnes házelnök veszi át ideiglenesen az államfői jogköröket
- 2026. júl. vége — az új köztársasági elnök személye még nyitott; Polgár Judit jelölése körüli vita, Bárándy Péter neve is felmerült

Ami a strukturális dilemmát illeti, ez nem szűnt meg, csak átalakult: a kérdés többé nem az, hogy a Tisza-kormányzat hogyan él együtt egy ellenséges államfővel 2029-ig, hanem az, hogy az új elnök megválasztásának folyamata — amelyben az Országgyűlés dönt, s amelyhez legalább negyven képviselő ajánlása szükséges egy jelölt indításához, tehát elméletben az ellenzék számára is nyitott — milyen típusú államfőt eredményez, és hogy ez az egész eljárás mennyire erősíti vagy gyengíti a köztársasági elnöki intézmény presztízsét hosszú távon. A spanyol eset tanulsága szerint egy formálisan gyenge jogkörű, de nagy társadalmi tekintélyű államfő kritikus pillanatban stabilizáló erő lehet (mint Juan Carlos 1981-ben); a most kialakuló magyar helyzetben egyelőre nyitott kérdés, hogy az új elnök képes lesz-e hasonló szerepet betölteni, vagy pusztán a mindenkori kormánytöbbség meghosszabbított kezeként fog funkcionálni — ami viszont saját legitimációs problémákat termelhet a jövőben.

A szlovák kockázat: a hálózatok túlélése

Középtávon a legnagyobb kockázat a szlovák mintát követi: az elmúlt tizenöt év alatt kiépült gazdasági érdekhálózatok — az állami megrendelésekhez, EU-s forrásokhoz kötődő vállalkozói kör — nem tűnnek el egyetlen

választással. Ahogy Szlovákiában a Dzurinda-kormányok sem tudtak vagy akartak érdemben hozzájárulni „a vagyoni átrendeződés alapjaihoz”, úgy a Tisza-kormányzat is szembesülni fog azzal a kérdéssel, hogy mennyire radikálisan nyúl hozzá a NER-korszak gazdasági struktúráihoz — és minél radikálisabb ez a fellépés, annál nagyobb a politikai és jogi ellenállás kockázata, míg minél óvatosabb, annál nagyobb az esélye, hogy a hálózatok — Fico szlovákiai visszatéréséhez hasonlóan — egy jövőbeli választáson újra hatalomra segítik a korábbi rendszert vagy annak valamely utódpartját.

A csehszlovák dilemma: lusztráció vagy elengedés?

A Tisza-kormányzatnak választania kell — explicit módon vagy hallgatólagosan — afelől, hogy a közigazgatásban, a bíróságokon, a rendvédelmi szerveknél és az állami vállalatoknál a NER-korszakban kinevezett, ahhoz lojális vezetők és köztisztviselők milyen mértékben maradhatnak pozícióban. A csehszlovák lusztrációs törvény tanulsága, hogy egy ilyen folyamat jogilag és politikailag rendkívül megosztó, könnyen alkalmatlan vagy túlzottan tág kritériumok mentén igazságtalanná válhat, ugyanakkor a teljes elengedés — vagyis a status quo fenntartása — azzal a kockázattal jár, amit a lengyel eset is mutat: a régi rendszerhez lojális köztisztviselői és bírói kar évekig fékezheti a reformszándékú kormány munkáját belülről.

A spanyol lehetőség: van-e tér a paktumra?

A négy fenti forgatókönyv mindegyike konfliktusos. A spanyol modell — amelyben a régi rendszer egy pragmatikus szárnya (Suárez-típusú szereplők)

tárgyalásos alapon vesz részt az átmenetben, cserébe bizonyos garanciákért — elméletileg létező, bár a magyar közéleti hangulatban jelenleg kevésbé valószínűnek tűnő út. A Tisza Párt kampányában és kormányzati kommunikációjában eddig inkább a radikális elszámoltatás retorikája dominált, nem a paktumos megegyezése — ez politikailag érthető, hiszen a választói bázis jelentős része éppen a NER-korszak lezárását, nem pedig annak lágy átmenetét várja el. Ugyanakkor a kormányzati gyakorlat — például a köztisztviselői kar cseréjének üteme, vagy a korábbi Alkotmánybírósági tagok mandátumának kérdése — azt mutatja, hogy a valóságban a kormány kénytelen bizonyos pragmatikus kompromisszumokat kötni, már csak azért is, mert a közigazgatás működőképességének fenntartása ezt megköveteli.

A négy minta nem kizárja, hanem kiegészíti egymást: a Tisza-kormányzat egyszerre néz szembe lengyel típusú koha-bitációval, szlovák típusú hálózati továbbéléssel, és egy csehszlovák típusú személyzeti dilemmával — miközben politikailag korlátozott tere van a spanyol típusú, nyílt paktumra.

A chilei figyelmeztetés: az idő nem semleges

Végül érdemes megjegyezni a chilei tanulságot is: minél tovább marad érintetlen a NER-korszak intézményi architektúrája — az Alkotmánybíróság összetétele, a hosszú mandátumú vezetők regnálása —, annál inkább berögződik, annál inkább a status quo részévé válik, és annál nehezebb lesz később, akár egy második Tisza-ciklusban is felszámolni. A chilei kijelölt

szenátorok rendszerét is csak tizenöt évvel a demokratikus átmenet után, 2005-ben törölték el — ez azt jelzi, hogy az intézményi bebiztosítások lebontása jellemzően lassabb folyamat, mint amit egy frissen megválasztott kormány kezdeti lendülete sugall.

5. FEJEZET

Összefoglalás — nincs tiszta kijárat

Ha van egy közös tanulság, amelyet mind az öt bemutatott eset megerősít, az az, hogy nincs olyan ország, amely egyetlen választással, egyetlen alkotmánymódosítással vagy egyetlen tömegtüntetéssel véglegesen lezárta volna egy hosszú, egypárti vagy egypárt-dominált korszak örökségét. A spanyol átmenet hat évig tartott, és puccskísérlettel járt. A csehszlovák bársonyos forradalom negyvenkét nap alatt cserélte le az államfőt, de a lusztráció máig vitatott, és az ország négy évvel később kettévált. A szlovák mečiarizmus 1998-ban politikailag megbukott, de a mögötte álló gazdasági és politikai logika nyolc évvel később, Robert Fico személyében visszatért a hatalomba, és — megszakításokkal — máig uralja a szlovák politikát. A lengyel PiS 2023-ban elveszítette a választást, de az elnöki hivatal 2030-ig blokkolja a legfontosabb intézményi reformokat. A chilei diktatúra alkotmányos enklávéi tizenöt évig éltek túl magát a diktátort.

Magyarország 2026 nyarán egy olyan pillanatban van, amely a fenti minták közül leginkább a szlovák esetre, valamint — a most lezajlott elnöki elmozdítás miatt — részben egy önálló, egyik korábbi mintára sem visszavezethető útra hasonlít: van egy demokratikus választáson győztes, reformszándékú kormány, amely nem rendelkezik önálló alkotmánymódosító többséggel, mégis képes volt — feltehetően eseti, szélesebb parlamenti összefogással — megszüntetni a korábbi rendszerhez köthető köztársasági elnök mandátu-

mát, miközben szembesül olyan gazdasági-politikai hálózatokkal, amelyek túlélhetik a kormányváltást. Ez nem azt jelenti, hogy a magyar helyzet reménytelen — a lengyel és a szlovák eset egyaránt azt mutatja, hogy a demokratikus intézményrendszer, ha lassan és tökéletlenül is, de képes visszaszorítani a tekintélyelvű örökséget —, hanem azt, hogy a folyamat évekig, akár egy teljes választási cikluson túl is elhúzódhat, és hogy a siker nem garantált: Szlovákia esete arra figyelmeztet, hogy a régi rendszer logikája — ha a mögötte álló érdekhálózatok és a társadalmi elégedetlenség okai nem szűnnek meg — évekkel később, demokratikus úton is visszatérhet.

Kérdések, amelyeket a Füzet nyitva hagy

Milyen elnököt választ végül az Országgyűlés Sulyok Tamás eltávolítása után, és ez az elnök inkább a spanyol Juan Carlos típusú, stabilizáló, tekintéllyel bíró államfői szerepet tölti-e majd be, vagy a mindenkori kormánytöbbség meghosz-zabbított kezévé válik? Milyen politikai és jogi precedenst teremt az, hogy egy hivatalban lévő államfőt alkotmánymódosítással, a mandátum lejárta előtt mozdítottak el — és hivatkozhat-e erre majd egy jövőbeli, más politikai előjelű többség is? Milyen mértékben nyúl hozzá a kormány a NER-korszak gazdasági ér-dekhálózataihoz, és milyen politikai árat hajlandó ezért fizetni? Lesz-e a magyar közéletben olyan spanyol típusú paktumkészség, amely a radikális szakítás helyett a fokozatos, tárgyalásos átalakítást választja — és ha igen, ki lesz ennek a paktumnak a magyar Suáreza? És végül: ha a Tisza-kormányzat a szlovák vagy a lengyel mintát követve csak részlegesen, lassan tudja felszámolni a NER örökségét, milyen eséllyel indul egy jövőbeli választáson egy, a jelenlegi ellenzékhez hasonló, a régi rendszer logikáját újrahasznosító politikai erő?

Ezekre a kérdésekre ma, 2026 nyarán még nincs válasz. A Háttérgyár következő számai folyamatosan nyomon fogják követni, melyik forgatókönyv felé mozdul el a magyar politika.